

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN
VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

4.2023

научно-теоретический, методический журнал
Издаётся с 2001 года

Urganch – 2023

10. John Galsworthy. Apple Tree and other stories [text]. M., 1961.

11. William Somerset Maugham. Cakes and Ale or the Skeleton in the Cupboard [text]. M., "Menedjer", 2000.

Kilichev Bayramali Ergashovich (BuxDU professori; e-mail: b.e.kilichev@buxdu.uz)
BUXORO ETNOOYKONIMLARI

Annotatsiya. *mazkur maqolada Buxoro viloyati hududidagi etnooykonimlar tahlil etilgan. Ularning semantik-etimologik hamda areal xususiyatlari o'rganilgan. Etnooykonimlarga asos bo'lgan etnonimlar, ularning asoslari va yuzaga kelish sabablariga doir qarashlar bayon etilgan. Asosiy e'tibor Buxoro viloyat etnooykonimlarining asosini tashkil etgan turkiy etnonimlarga qaratilgan.*

Аннотация. *В данной статье анализируются этнооиконимы на территории Бухарской области. Изучены их семантико-этимологические и ареальные особенности. Описаны этнонимы лежащие в основе этнооиконимов, взгляды на их корни и причины их возникновения. Основное внимание уделяется тюркским этнонимам, составляющим основу этнооиконимов Бухарской области.*

Annotation. *this article analyzes ethnooikonims on the territory of the Bukhara region. Their semantic-etymological and areal features are studied. The ethnonyms underlying ethnooikonims, views on their foundations and the reasons for their occurrence are described. The main attention is paid to the Turkic ethnonyms, which form the basis of the ethnooikonims of the Bukhara region.*

Kalit so'zlar: *nom, atoqli ot, joy nomi, geografik obyekt, etnonim, etnotoponim, etnooykonim, etimologiya, urug', qavm, qabila, qishloq, aholi punkti.*

Ключевые слова: *имя, имя собственное, топоним, географический объект, этноним, этнотопоним, этнооиконим, этимология, племя, село, деревня, населенный пункт.*

Key words: *name, proper noun, toponym, geographical object, ethnonym, ethnotoponym, ethnooikonym, etymology, tribe, village, locality.*

Geografik obyektning aholi yashovchi joylar, maskanlarning atoqli oti oykonimlar deb yuritiladi [3.58]. O'z navbatida, oykonimlar bir nechta guruhlariga ajratilib, ulardan katta bir qismi etnotoponimlar hisoblanadi. Etnotoponim yasalish negizini etnonim (xalq, millat, qabila, urug', qavm nomi)lar tashkil qilgan joy nomlaridir.

Etnonim yunoncha etnos—"xalq" va "onim"—"nom" so'zlaridan tarkib topgan bo'lib, ularning majmuyi etnonimiya deb yuritiladi hamda etnonimlarni o'rganadigan fan etnonimika deyiladi [16.75]. Etnosni ifodalaydigan lug'aviy birliklar har qanday tilning eng qadimgi qatlamlariga oid bo'ladi. Ularning asosiy qismi joy nomlari, xususan, toponim, gidronim, nekronim, godonim nomi sifatida, shuningdek, toponimning tarkibiy elementi bo'lib, hozirgi kunga qadar saqlanib qolgan.

Har qanday etnonimning o'z ma'nosi bor. Ba'zi bir etnonimlar juda qadimiy so'zlar bo'lganidan ma'nosini tushunish qiyin. Odatda, xalqlar, millatlar, shuningdek, qabilara, yirik urug'larning nomlari qadimiy bo'ladi. Masalan, o'zbek, qirg'iz, qozoq kabi millat nomlari, qo'ng'iroq, mitan, qangli, qipchoq, uyshun, qorluq, xalaj kabi urug'-qabila nomlari haqida bir qancha fikrlar bildirilgan, lekin bu etnonimlarning etimologiyalari ilmiy asosda uzil-kesil hal qilingan emas. O'zbek—"o'ziga bek", qirg'iz—"qirg'iz", qozoq—"qochoq", mitan—"mo'ytan" (serjun), qangli—"qangli" (aravali), qorluq—"qorluq" (qorda qolgan) ... degan ma'noni bildiradi, deyish g'ayriilmiy, asossiz izohdir [16.85].

Urug', qabila va xalq nomlari asosida paydo bo'lgan joy nomlari – etnotoponim o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni tadqiq etish, semantik-etimologik jihatdan tahlil qilish xalqimiz tarixini chuqur o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotchi N.Adizova etnonimlarning joy nomiga aylanishi ikki ko'rinishga egaligini qayd etgan: birinchidan, etnonim to'g'ridan to'g'ri joy nomi ma'nosini ifodalaydi, ikkinchidan esa ayrim nomlar etnik element (etnonim)ning boshqa so'zlar bilan qo'shilishidan hosil bo'lgan [1.80].

Quyida Zarafshon vohasi, xususan, Buxoro viloyati hududida kishilarning qadimgi manzilgohlari – shaharlar, qo'rg'onlar, qal'alar mavjud bo'lib, ularda turli xalq, qabila, elat va qavmlar yashab kelgan. Buxoro hududidagi ko'plab joy nomlari turkiy qabilalarning nomlari bilan atalishiga guvoh bo'lish mumkin. Biz quyida viloyatda uchraydigan ayrim turkiy etnonimlarni semantik-etimologik tadqiq qilamiz.

Olot. Ushbu etnooykonim viloyatning Buxoro, Kogon, Olot tumanlarida *Olot, Orlot, Arlot, Olotxona* shakllarida uchraydi. Olot – arlot etnonimining fonetik o'zgarishga uchragan shakli. Olot o'zbek xalqi tarkibida uchraydigan urug'lardan biri bo'lib, aslida, turkiy va mo'g'ul xalqlari uchun umumiy bo'li-

gan qabila nomidir. Chingizxon o'g'li Chig'atoyga taqdim etgan to'rtta qabiladan biri – arlot. Bu qabila Afg'onistonning shimoliy qismiga o'rnashib qolgan. Movarounnahrda arlotlar kam bo'lsa ham, nufuzli qabilalardan hisoblangan [7.176–177].

Arlotlar o'zbek qavmlarining eng ko'p tarqalganlaridan biridir. Mazkur qavm Buxoro, Samarqand, Surxondaryo, Xorazm, va Qashqadaryo viloyatlarida, shuningdek, Afg'onistonning shimolida keng tarqalgan. Abulg'uzi Bahodirxon o'zining “Shajarayi turk” kitobida orlot urug'ini “mo'g'ul avlodlari” deb atalgan qismida tilga oladi va arlot so'zining asl ma'nosi “onasining sevgan o'g'li” demakdir, deydi.

Arlot qabilasi 92 bovli o'zbek “qavmlari” qatorida “Jome at-tavorix”, “Ravzat us-safo”, “Shayboniynoma”da, “Abdullanoma”, “Shajarayi turk” yodnomalarida, Alisher Navoiy asarlarida tilga olingan [16.164]. Arlot etnonimi X.Doniyorov ishida *olot* tarzida qayd etilgan [5.100].

Buxoro viloyatining Olot tumani nomi, Peshku tumanidagi Alot aholi punkti nomi arlot bilan aloqador. Olot tumanida Eski Olot, Yuqori Olot toponimlari ham bor.

Bahrin. Viloyatning Vobkent, Romitan tumanlarida uchraydigan joy nomi. Ushbu urug'ning qoraqalpog, bahrin, uyali bahrin, nayman bahrin, bag'anag'li bahrin kabi tarmoqlari bo'lgan. Bahrin – turklashgan mo'g'ul qabilalardan biri. Mo'g'ullar hukmronligi davrida bahrinlar Dashti Qipchoqqa kelib o'rnashgan. XVIII–XIX asrlardan bahrinlarning katta katta qismi Toshkent vohasi, Farg'ona vodiysida o'troqlashib qolgan. Bahrin qabilasi mo'g'ullarning avlodidir [4.49].

Bahrin – qush nomi, lochinning bir turi, o'tmishda uni qo'lga o'rgatib, ov qushi sifatida foydalanilgan [12.669]. Demak, bahrin totem bo'lib, qabilaning muqaddas jonzodi hisoblangan hamda unga sig'inishgan. Totem shu qabila nomiga aylangan. Aholining etnik mansubligiga, asosan, qishloq Bahrin deb nomlangan.

Kalon. Buxoro tumani hududidagi aholi punkti Kalon deb yuritiladi. Xalq orasida kalon – katta, ulkan (forscha) ma'noga egaligi, bu aholining ko'pchiligini ulkan gavdali kishilar tashkil qilganligi sababli nomlangan, degan qarashlar ham bor. Aslida, ushbu toponimga etnonim asos bo'lgan. Chunki turkiy qavmlardan bo'lgan qo'ng'irotlarning qo'shtamg'ali va oyinni bo'limlariga qarashli urug' nomlari *kal* deb yuritilgan. Buxorodagi fors-tojik tilida so'zlashuvchilar nutqida *kallar* (kal urug'iga mansub kishilar) – kalon (-on – ko'plik shakli) deb atalgan. Bundan *kal* urug'iga mansub kishilar yashaydigan qishloq – Kalon (Kallar) paydo bo'lgan.

Mang'it. Viloyatning Buxoro, Jondor va G'ijduvon tumanlaridagi aholi punkti Mang'it deb nomlanadi. Mang'it etnooykonimi, aslida, etnonimning toponimizatsiyasi asosida yuzaga kelgan. Mang'it o'zbek xalqi tarkibidagi eng qadimiy, yirik qabila bo'lib, uning *oqmang'it*, *qoramang'it*, *chilmang'it*, *boyg'undamang'it*, *to'qmang'it*, *o'nikki*, *chalamang'it* kabi bo'linmalari, *temirxo'ja*, *esaboy*, *esat*, *guvalak*, *ko'sa*, *toz*, *qorabayir*, *baqirchi*, *chovqay*, *kulatamg'ali*, *mang'itqozoq*, *galabotir*, *beshkal*, *chobakchak*, *uz*, *uvolay* kabi urug' tarmoqlari bo'lganligi haqida ma'lumotlar mavjud [11.160–162]. Mang'it – turkiy, mo'g'ul, tungus-manjur tillariga, ya'ni, ularning o'tmishdagi oltoy bobotiligiga tegishli so'z. Mo'g'ulcha shakli – “myangad”, ya'ni minglar demakdir [2.63–65].

O'zbekiston toponimiyasida *Mang'it* (Buvayda, Dang'ara, Xo'jaobod), *Mang'itguzar* (G'uzor tumani), *Mang'itto'p* (Qamashi tumani), *Mang'itobod* (Urgut tumani), *Mang'ittepa* (Ishtixon tumani), *Oq-mang'it* (Pastdarg'om, Urgut tumanlari). *Mang'itsolma*, *Mang'ityop* (Gurlan, Hazorasp) kabi etnooykonimlar uchraydi. Qolaversa, Qoraqalpog'iston Respublikasi, shuningdek, Moldaviya, Boshqirdistonda *Mang'it* toponimi mavjud [6.92].

Urganji. Ushbu nom viloyat toponimiyasida *Urganjiy*, *Urganjiylar*, *Urganjlik*, *Urganjiyon*, *Urganjixon* shaklida uchraydi. Urganji toponimi etnooykonim hisoblanadi. Chunki ushbu nom urganchlik kishilar guruhi (qavmi, qabilasi)ni, Urganchdan ko'chib kelgan kishilarni, keyinchalik, ularning yashash manzilini atashga xizmat qilgan. Shu asosda *urganji* etnonimidan etnooykonim shakllangan. S.Qorayev “*urganjilar Xorazm poytaxti Urganchni Chingizxon yer bilan yakson qilib tashlagandan keyin Buxoro tomonga kelib o'rnashib qolgan hunarmandlarning avlodlari. Boshqa bir ma'lumotlarga ko'ra, XVII asr oxirlarida Urganchdan ketib, Buxoro va boshqa yerlarga o'rnashgan o'zbeklar*” [16.225], degan ma'lumotni qayd etgan. Shundan kelib chiqilsa, Urganjixon – “urganji qavmi joylashgan maskan, qishloq” degan ma'no yuzaga chiqadi.

Yobuxona. Ushbu etnooykonim haqidagi batafsil ma'lumot N.Adizova [1.77–78]ning lug'atida qayd etilgan. Toponim ikki qismdan iborat: yobu+xona. Yobu (jobu) – o'zbek urug'i. Yobu qozoqlar tarkibida ham bo'lgan, tarqoq holda Zarafshonning o'rta va quyi oqimi (Payariq, Pastdarg'om, Kattaqo'rg'on, Narpay, G'ijduvon)da, Qarshi cho'lida yashagan. Chorvachilik hamda dehqonchilik bilan shug'ullanishgan. Yobu avlodlari o'zbek xalqi tarkibiga singib ketgan. Bu qishloqda yobu urug'iga mansub ki-

shilar istiqomat qilgani uchun shunday nomlangan. Yobu turkiy etnonim bo‘lib, o‘zbek qabilalaridan birining nomi. Manbalarda *yobu*, *yovu*, *yovi*, *jobili*, *jobu* shakllarida uchraydi. Shoir Ubaydiy qalamiga mansub quyidagi tuyuq yobularning Sug‘ddagi mavqeyi haqidadir:

*Sug‘d ichida o‘lturarlar yobular,
Yobularning mingan oti yobilar.
Yobularning ilkidin el tinmadi,
Yobular tursin bu elda, yo bular.*

Turklarning oliy hukmdorlik unvonlaridan biri *yobg‘u* (yabg‘u) deb atalgan. O‘rxun-Enasoy yodgorliklarida ham “yabg‘u” atamasi uchraydi. Qadimiy turklarda bu unvon qabila boshlig‘i yoki qabilalar ittifoqi boshlig‘iga berilgan. Markaziy Osiyoning qadimiy xalqlaridan bo‘lgan qarluq xonlari ham *yobg‘u* deb atalgan. Yobular o‘zbeklar orasida kichik guruhni (1926-yil ma‘lumotlariga ko‘ra, 4 mingga yaqin kishi) tashkil etgan.

Qarg‘a. Mazkur toponimning Qarg‘ali shakli ham mavjud. Ushbu nom viloyatning Kogon va Qorako‘l tumanida uchraydi. Qarg‘a – turkiy etnonim. G‘arbiy Sibirda turkiy xalqlarning qarg‘a urug‘i bor. Qirg‘izlarda qarg‘a qadimiy urug‘lardan biridir. Shu nomdagi ypyg‘ boshqirdlarda ham qayd etilgan. O‘zbeklarda ko‘p uchraydigan urug‘lardan biri ham qarg‘a hisoblanadi. U turli qabila va urug‘lar tarkibida uchraydi. Xorazm qo‘ng‘irotlari janubiy O‘zbekiston qo‘ng‘irotlari qavjirali bo‘limining qarago‘rsoq urug‘ining bir tarmog‘i – qarg‘a ekanligi, Surxon vohasi turkman juzlari jilon tamg‘ali bo‘limining qarg‘a degan urug‘i borligi, Farg‘ona vodiysida ham bu urug‘ borligi haqida ma‘lumotlar bor.

Qarg‘a, aslida, totem, muqaddas hisoblangan jondor (qush). Uning mo‘g‘ulcha shakli xeree(n) key, ya‘ni qarg‘a [8.593]. Qarg‘a totemi urug‘ nomiga aylangan. Totem ifodalovchi so‘z (qarg‘a), etnonimga o‘tish davrida -li affiksi qo‘shilgan. Qishloq nomiga turkman juzlarning urug‘i nomi asos bo‘lgan bo‘lsa kerak [11.241].

Chandir/Chandirobod. Buxoro, Jondor, Romitan, Qorako‘l tumanlaridagi aholi punkti nomi. Ma‘lumotlarga ko‘ra, *chandir* turkman xalqi tarkibidagi qadimiy urug‘, qabila nomidir. “*Turkman qabilasi. Nurota turkmanlari urug‘i. Abu Hayyon chandir so‘zini “qurama”, “duragay” ma‘nosini anglatishini yozgan*” [16.236]. Demak, toponim etnonim asosida paydo bo‘lgan.

Chopiq. Buxoro va Qorako‘l tumanlaridagi etnooykonim. Manbada *Chopiq* toponimining etimologiyasi xususida fikr yuritilib, *pomiqlik turkman urug‘laridan biri – chopiq. O‘zbek xalqi tarkibida urug‘lardan biri – chopiq/chopuq/chopig‘/chopug‘. “Boburnoma”da bu so‘z ham kishi ismi, ham urug‘ nomi sifatida uchraydi* [11.309], deya ma‘lumot berilgan. X.Doniyorov o‘zbek urug‘lari qatorida *cho‘poq* urug‘i mavjudligi haqida ma‘lumot bergan [5.101]. Demak, chopiq – turkiy etnonimga asoslangan toponimdir.

Buxoro viloyatidagi etnooykonimlardan yana biri e‘tiborga loyiq. Bu toponim *Shixcha*, *Shixlar*, *Shexon*, *Shexoncha* tarzida uchraydi. Nom shayx so‘zi bilan aloqadordek tuyuladi. Shu sababli shayx, shayxcha, shayxlar so‘zlarining fonetik o‘zgartirani, deb izohlash ham kuzatilishi mumkin. Aslida, bu nomlarga shix so‘zi, aniqrog‘i, etnonimi asos bo‘lgan. Ushbu qarashni qomusda keltirilgan fikr ham dalillaydi. Shixlar – turkiy qabila. Shixlarning asosiy qismi o‘rta asrlardan hozirgi Turkmanistonning g‘arbiy qismida, O‘zbekistonning Buxoro, Qorako‘l, Navoiy, Muborak tumanlarida yashaganlar. Shixlar urug‘ sifatida o‘zbeklarning qutchi, qarluq qabilalari tarkibida ham uchraydi. Shixlar o‘z nomlarini shayx (diniy unvon, muqaddas joy, madrasa nazoratchisi va h.k.)larga yaqin qo‘yib, kelib chiqishlarini esa Muhammad payg‘ambar bilan bog‘laydilar. Aslida, shixlar o‘rta asrlarda yirik qabilalardan birining nomi bo‘lib, keyinchalik tarmoqlarga bo‘linib ketganlar. 19-asrning 2-yarmida shixlarning asosiy qismi yarim qo‘chmanchi bo‘lib, chorvachilik bilan shug‘ullanganlar. 20-asrning 20–30-yillarida Turkmanistondagi shixlar turkmanlar tarkibiga, O‘zbekistonda yashagan shixlar o‘zbeklar tarkibiga singib ketishgan [13.80].

Shuningdek, mazkur toponim haqida *shix/shex* – turkiy urug‘ ekanligi, turkman va o‘zbek xalqlarining *shix/shex* urug‘i borligi haqida ma‘lumotlar mavjud. Professor X.Doniyorov o‘zining monografiyasida D.N.Logofetning 1911-yilda yozilgan “Buxoro xonligi rus vassalligida” asari haqida so‘z yuritib, unda ko‘rsatilgan 91-raqam ostida “shix” – o‘zbek urug‘i borligini qayd etgan [5.62]. Demak, viloyatdagi *Shixcha*, *Shixlar*, *Shexon*, *Shexoncha* kabilar etnooykonim bo‘lib, ular shix urug‘i bilan aloqador manzil, kichik qishloq tarzida sharhlanishi mumkin.

Yuzon. Buxoro tumani hududidagi aholi punkti nomi. Toponim ikki qismdan iborat: yuz+on. Ma‘nosi: yuzlar. juz – yirik o‘zbek qabilalaridan biri. 20-asrning boshlarida yuzlar O‘zbekiston va Tojikiston hududida yashagan (60 ming). Yuzlarning boshqa o‘zbek qabilalari bilan aralash holda yashab kelgan guruhlar ham mavjud bo‘lib, ular, masalan, *qirqyuz*, *mo‘g‘ulyuz*, *naymanyuz*, *turkmanyuz* va boshqalar et-

nik nomlar bilan atalgan. Yuzlarning etnogenezi qadimiy qipchoq o'zbeklari bilan bog'liq. Yuzlar, asosan, Toshkent, Sirdaryo, Jizzax, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida yashaganlar. Yuzlar 3 ta yirik tarmoqqa bo'linadi: marka bolasi, qorapchi, rajab bolasi. 19-asr davomida yuzlarning ko'pchiligi o'troqlashib, dehqonchilik bilan shug'ullanganlar. Cho'l va tog' oldida (Jizzax va O'ratepa oralig'ida) yashovchi yuzlarning bir qismi yarim o'troq holda istiqomat qilishgan. Yuzlarning xo'jaligida dehqonchilik bilan bir qatorda chorvachilik ham salmoqli o'rin tutgan. 20-asrning 20–30-yillarida yuzlar o'zbek xalqi tarkibiga qo'shilib ketganlar. Demak, Yuzon – yuzlar – “yuz qabilasi vakillari yashaydigan joy” ma'nosiga ega.

Ayrim joy nomlari xalq orasidagi turlicha talqin qilinishiga ham duch kelamiz. Shunday nomlar sirasiga Vobkent tumanidagi Qatag'on toponimini kiritish mumkin. Mazkur toponimni qatag'on – taqiq, man; bekor qilmoq, yo'q qilmoq, quvg'in qilmoq, repressiya ma'nosidagi so'z bilan bog'lash holatlari kuzatiladi. Aslida, ushbu toponim ham etnonim asosida shakllangan. Qatag'on o'zbek xalqi tarkibidagi qadimiy, yirik qabilalardan biridir. Qozoq va qirg'izlarda ham qatag'an qabilasi bor, umumturkiy etnonim. Qatag'onlar o'zbek tilining qarluq lahjasida so'zlashgan. Yashagan joyi (qishlog'i) va u yerdagi boshqa joylar (ariq, tepa dasht, qir...) qabila nomi bilan atalgan. Qatag'on qishlog'i shu tariqa nomlangan [11. 360–361].

Ba'zi toponimlarning fonetik tarkibi talaffuz jihatidan boshqa bir umumiste'mol so'zga yaqinligi sababli etimologiyasining noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelgan. Jumladan, Romitan tumanidagi Qahramon toponim haqida shunday fikr bildirish umkin. Aslida, ushbu nom Qaraman shakliga ega bo'lgan.

Tadqiqotchi I.Xolmuratov Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloytidagi Qaraman toponimi haqida fikr yuritib, uning shakllanishi haqida: 1) qahramon so'zi botir, qahramon va kishi ismi ma'nolarini ifodalagan. Ammo sheva vakillari talaffuzida shu so'zdagi h undoshi tushib qolgan va qaraman shaklida aytilgan va yozilgan; 2) qaraman va oqman – turkman qabilalarining nomi. Qaramanlar o'zbek xalqi tarkibiga ham kirgan qabila va urug'lardan birining nomi; 3) qayrag'och daraxtining bir turini Xorazmda qaraman (Qora eman) deyishadi, deb qayd etgan [17.111–112].

Mazkur toponimning batafsil etimologiyasi xususida quyidagilarni bayon etish mumkin: “o'zbek urug'laridan biri qaramon. Farg'ona qipchoqlarida quraman. Boshqa turkiy xalqlarda ham bu etnonim mavjud. Qoraqalpoqlarning qatay qabilasi tarkibida karamanjuli urug'i bo'lgan. Turkmanlarda karaman, akman urug'i bor. O'zbeklarning ham akman urug'i borligi ma'lum. Etnonimda “qora” so'zi uzviy juftlikni tashkil etadi [10.243–244]. Demak, Qahramon toponimi, aslida, etnooykonim bo'lib, uning Qaraman deb yozilishi va aytilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa o'rnida aytish lozimki, Buxoro viloyati toponimlari ko'plab ichki ma'no guruhlariga ajralishi, paydo bo'lish sabablari, motivatsiyasi bilan Quyi Zarafshon vohasi toponimiyasida alohida o'ringa ega. Viloyat toponimlari sirasida etnonimlar asosida shakllangan joy nomlari ko'pchilikni tashkil etadi. Bunda asosiy o'rinni turkiy qavmlar bilan bog'liq etnonimlar egallaydi. Ularni o'rganish, leksik-semantik, etimologik hamda motivatsion xususiyatlarini tahlil etish O'zbekiston toponimiyasining tadqiqi uchun muhim ahamiyat kasb etib, xalqimizning ko'p asrlik tarixi bilan aloqador qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адизова Н.Б. Бухоро тумани микротопонимларининг лексик-семантик тадқиқи. Филол. фанл. фалс. доктори диссер. (PhD), Бухоро, 2021, 80-бет.
2. Бегалиев Н. Ўзбек этнонимлари тарихидан. Самарқанд, СамДЧТИ нашри, 2005, 63 – 65-бетлар.
3. Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. Наманган, 2006, 103 бет.
4. Владимирцов Б.Я. Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм. Л., 1934, с. 49.
5. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. Монография. Иккинчи нашри, Т., “Наврўз”, 2017, 100-бет.
6. Дўсимов З., Эгамов Х. Жой номларининг қисқача изоҳли луғати. Т., “Ўқитувчи”, 1977, 174-бет.
7. Кармышева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. М., 1976, с. 176 – 177.
8. Монгольско-русский словарь. М., 1957, 716 с.
9. Наймов С. Бухоро вилояти жой номларининг қисқача изоҳли луғати. Бухоро, 1997, 44-бет.
10. Нафасов Т. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли луғати. Т., “Ўқитувчи”, 1988, 288-бет.
11. Нафасов Т. Қашқадарё қишлоқномаси. Т., “Мухаррир”, 2009, 46-бет.

12. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 12 жилдлик, 1-жилд, Т., “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2000, 669-бет.
13. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 12 жилдлик, 10-жилд, Т., “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2005, 80-бет.
14. Қиличев Б.Э. Бухоро этнопонимлари ва уларнинг этимологик хусусиятлари. “Buxoro davlat universiteti ilmiy axborotlari”, 2018, 1-son, 64 – 67-бетлар.
15. Kiličev Bayramali, Safarova Maftuna The Concept of Totemism and Ethnonym. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE Volume: 03 Issue: 05, May 2022, ISSN: 2660-6828 © 2022, CAJLPC, Central Asian Studies, All Rights Reserved.
16. Qorayev S. Toponimika. Toshkent, O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006, 75-бет.
17. Xolmuratov I. Janubiy Qoraqalpog‘iston oykonimlari va ularning lug‘aviy asoslarining lisoniy tadqiqi. Filol.fanl.fals.dokt...(PhD) dissertatsiyasi, Buxoro, 2020, 111 – 112-бетлар.

**Muminova Umida Qarshiyevna (Termiz davlat Pedagogka instituti o‘qituvchisi;
e-mail: avazberdiyevismoil@gmail.com)**

“MAHBUB UL-QULUB” ASARI LUG‘AT TARKIBINING MAVZU GURUHLARI

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada so‘zlarning mavzu guruhlariga jamlanishi, tilning ichki qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda emas, ko‘proq tashqi belgilari orqali amalga oshirilishi hamda so‘zlarni mavzu guruhlariga ajratishda leksemalarni leksik-semantik guruhlarda bo‘lib o‘rganish usullarining farq qilishi ko‘zda tutilgan.*

***Аннотация.** В данной статье предполагается, что слова группируются в тематические группы не по внутренним законам языка, а по внешним признакам, и при разделении слов на тематические группы используются разные методы изучения лексем в лексико-семантических группах.*

***Annotation.** In this article, it is assumed that words are grouped into thematic groups, not based on the internal laws of the language, but rather by external signs, and when separating words into thematic groups, the methods of studying lexemes in lexical-semantic groups are different.*

***Kalit so‘zlar:** leksema, spesifik munosabat, antroponim, kishilar, inson tana a‘zolari, qavm-qa-rindoshlik, yosh tushunchasi.*

***Ключевые слова:** лексема, специфическое отношение, антропоним, люди, части тела человека, этническое родство, понятие возраста.*

***Key words:** lexeme, specific relationship, anthroponym, people, human body parts, ethnic kinship, age concept.*

Kirish. Yozma manbalar tilini o‘rganish leksikologiyaning nazariy qoidalarini asoslashga yordam beradi, mazkur tilda so‘zlashuvchi xalqning boshqa xalqlar bilan o‘zaro aloqa, munosabatlarini belgilash va baholashda muhim vositalardan biri sanaladi. Leksika tilning boshqa sohalariga nisbatan turli ichki va tashqi ta‘sirni o‘zida mujassam etgani bois, xalqning madaniy, siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o‘zgarish va o‘shishni aniqlashga ko‘maklashadi [1.3]. Binobarin, tilning tarixiy rivojlanish jarayoni va lug‘at boyligini o‘rganishning keng tarqalgan usullaridan biri tildagi so‘zlarni mavzu guruhlarini ajratib tahlil qilishdir. Manbalarda istifoda etilgan so‘zlarning qaysi soha tarmoqlariga oidligini aniqlash tilshunoslik uchungina emas, boshqa fanlar uchun ham qimmatli ma‘lumot beradi. Shuningdek, yozma yodnomalar tilidagi leksemalarni mavzuiy jihatdan guruhlashtirish asar yaratilgan davr xalqlarining ma‘naviyati, huquqiy saviyasi, qo‘shni va qardosh xalqlar bilan olib borgan hamkorlik munosabatlari haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lish imkoniyatini beradi [2.16].

So‘zlarni mavzu guruhlariga jamlash tilning ichki qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda emas, ko‘proq tashqi belgilari orqali amalga oshiriladi. Bunda so‘zning ma‘nosi, qaysi turkumga aloqadorligi yetakchi o‘rin tutadi. Bu jihatdan so‘zlarni mavzu guruhlariga ajratish leksemalarni leksik-semantik guruhlariga bo‘lib o‘rganish usulidan farq qiladi va u o‘zida tilning spesifik munosabatlarini gavdalantirmaydi [3.56].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Turkologiya va o‘zbek tilshunosligida turkiy tillar leksikasini mavzu guruhlariga bo‘lib tahlil qilish borasida E.Fozilov, F.Isxakov, I.Ismoilov, S.Nominxanov, D.Bozorova, B.Bafojev, E.Begmatov, I.Nosirov, H.Dadaboyev, M.Abdulxayrov, Z.Xolmonova, B.Abdushukurov singari turkolog va tilshunoslar tomonidan turli tadqiqotlar amalga oshirilgan [4]. Mavjud tajribaga tayangan holda, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asari leksikasini mavzu guruhlar bo‘yicha o‘rganishga harakat qildik. Kuzatishlarimiz manba tilida quyidagi mavzuiy guruhlar qayd etilganligini ko‘rsatdi.

Abdulxayeva Musharraf Usmonjon qizi. Diktant va musiqa hamohangligi metodi.....	105
Soliyev Oybek Soxibjon o'g'li. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining zamonaviy axborot texnologiyalari hamda didaktik o'yinlar yordamida darslarda faoligini oshirish.....	108
Urazova Nafisa Gulummatovna. Bo'lajak tarbiyachi-pedagoglarning kitobxonlik jarayonini tashkil etish ijtmoyi-pedagogik muammo sifatida.....	110
Qalandarov Shuxrat Shokirjonovich, Komilova Farog'at No'monjon qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni shakllantirishda o'yin texnologiyasining o'rni.....	113
Nizamova Shaxnoza Ubaydullayevna, Egamova Ravshanoy Suxrovjonovna. Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning ahamiyati.....	116
Toshpo'latov Azamatjon Mehmonaliyevich, Meliqo'ziyeva Gulruxsor. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlar vositasida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari.....	118
Meliboyev Tavakkaljon Turg'unovich. Respublikamizda biologiya darslarida uzluksiz ta'lim va ilg'or ta'lim metodlaridan foydalanish asoslari.....	121
Ikromov Muhammad-Anaxon Hakimjon o'g'li. Talabalarga muhandislik kompyuter grafikasini o'rgatish jarayonida badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi.....	124
Umarhodjaeva Xilola Sirojiddinova, Xodjimurodova Malika Valievna. Индивидуальный подход в обучении иностранным языкам для неязыковых специальностей.....	126
Хамракулов Зафаржон Йигиталиевич. Теоретические основы развития педагогической компетенции студентов по правовым наукам.....	128
Karimova Diyora Abduvaxidovna. Native English Phraseological Units in Modern English.....	131
Kenjabaev Jahongir Abdisalimovich. On the Features of Problematic Teaching of Foreign Languages.....	133
Borisova Elena Anatolievna. Development of Acceptable Risk Skills in Students on the Basis of Interactive Cases when Studying the Topic "Provision of First Pre-medical Aid".....	135

ILMIY AXBOROT

Raximbayeva Muhabbat Dushambayevna, Abdullayeva Xosiyat Erkinboy qizi. O'zbek va ingliz tillaridagi konseptual metaforalarning elektron lug'atini tuzish va dasturini yaratish.....	141
Boltayev Navfalbek Sodiq o'g'li. Radioboshlovchiga qo'yiladigan talablar.....	143
Abishova Gulxan Matjanovna. Nemis tilidagi nominativ kelishigining qoraqalpoq tilida ifodalanishi.....	147
Sulaymanova Nilufar Jabbarovna. Olamning paremiologik manzarasida baho konseptlarining o'rni.....	151
Xalikova Mohigul Xalimjanovna. Raqam va sonlarda qanday mazmun yashirin?.....	158
Goipova Saidaxon Madaminjon qizi. Ingliz tilida "Soul-ko'ngil" konseptiga ega bo'lgan so'zlarning semantik xususiyatlari.....	161
Kilichev Bayramali Ergashovich. Buxoro etnooykonimlari.....	164
Muminova Umida Qarshiyevna. "Mahbub ul-qulub" asari lug'at tarkibining mavzu guruhlari.....	168
Musayev Abduvali. Tohir Malik asarlarida dialektal so'zlarning leksik-grammatik qo'llanishi.....	170
Salomova Gavhar Abdinazarovna. Qisqartma so'zlarning ingliz va o'zbek tilshunosligida qiyosiy tahlili.....	173
Jamoliddinova Dilnoza Mirxojiddinova, Azizova Xonzodabegim Akmal qizi. Terminlarning badiiy o'xshatishlarni hosil qilishdagi o'rni.....	175
Narzullaeva Dilnoza Sanatovna. Ingliz va o'zbek badiiy adabiyotida inson ruhiy-emotsional holatini tasvirlashning stilistik va lingvomadaniy xususiyatlari.....	178
Yakubov Jamoliddin, Ruzimetov Xamid. Fransuz va o'zbek tillarida "istak" kategoriyasining ifodalanishi.....	182
Otajanova Lola Ozodovna. Ogahiy tarixiy asarlari tarjimasida rutba va mansablarning ingliz tilida ifodalanish usullari.....	185
Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi. Ingliz va o'zbek tillaridagi fitofrazeologik birliklarni elektron lug'atlardan tarjima qilish muammolari.....	188
Otajonov Qahramon Otajonovich. Davlat xaridini tashkil etishda korrupsiya va unga qarshi kurash yo'llari.....	191
Турсунова Гулбахор. Языковой статус междометия.....	194

“ILM SARCHASHMALARI”

Urganch davlat universitetining ilmiy-nazariy, metodik jurnali

Muharrir **Ro‘zimboy Yo‘ldoshev**
Texnik muharrir **Sherali Yo‘ldoshev**
Musahhihlar: **Туримова Тамара,**
Aybek Kalandarov
Ushbu songa mas’ul **Jamoliddin Yakubov**

Terishga berildi: 20.04.2023
Bosishga ruxsat etildi: 29.04.2023.
Ofset qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84 1/8.
Rizograf bosma usuli. Tayms garniturası.
Adadi 250. Bahosi kelishilgan narxda.
Buyurtma №. 14
Hisob-nashriyot tabag‘i 25
Shartli bosma tabag‘i 23
UrDU matbaa bo‘limida chop etildi.

UrDU matbaa bo‘limi matbaa faoliyatini boshlagani
haqida vakolatli davlat organini xabardor qilish to‘g‘risidagi
Tasdiqnoma (№3802-835f-ad22-c709-fbd1-1129-1986)
asosida faoliyat yuritadi.

Manzil: 220110. Urganch shahri, H.Olimjon ko‘chasi, 14-uy.
Telefon/faks: (0362)-224-66-01;
e-mail: ilmsarchashmalari@umail.uz
ilmsarchashmalari@mail.ru
Veb-sayt: www.ilmsarchashmalari.uz
Telegram: <https://t.me/ilmsarchashmalari>